

שיעור 2 – צדק והוגנות

החברה בימינו מורכבת מיחידים ומקבוצות שונות, המעוניינים לקדם ערכים ואינטרסים שונים. לעיתים מימוש האינטרסים של אלה גורם לפגיעה באינטרסים של היחידים והקבוצות האחרות. כך למשל בעלי ההון שואפים לקדם מדיניות שבה ימקסמו רווחים, לעומת העובדים/ות שנאבקים על שכר שיאפשר להם קיום הוגן. אף אחד לא יכול לדעת אם הוא תמיד יישאר במצב בו הוא נמצא כעת. אדם שכרגע הוא בריא יתקשה לחשוב על מתן זכויות לאנשים עם מוגבלות, אולם "הגלגל יכול להתהפך" ואותו אדם יכול פתאום להיות חלק מקבוצה זו. כך גם אדם עשיר עלול לרדת מנכסיו וכדומה. אותה חלוקה של משאבים שנראית לנו נכונה ברגע נתון, יכולה להיות שונה לגמרי אם יחול שינוי במצבנו. לכן, כדי שכלל החברה תצא נשכרת, מוצע פתרון של חלוקת משאבים הוגנת על פי הרעיון של ג'ון רולס שנקרא "מסך הבערות". מסך - במובן של מסיכה ובערות במובן של חוסר ידיעה והתעלמות מהזהות בקבוצה. כלומר מעין מסיכה שאנחנו עוטים על פנינו ו"לא יודעים/ות" מי אנחנו. הרעיון נכון גם לבעלי תפקידים, נבחרים ציבור, שנבחרו על ידי קבוצה מסוימת לקידום האינטרסים שלהם, אבל ברגע שנבחרו הם חייבים לייצג את "הריבון" - האזרחים, ולא רק את מי שבחר אותם. כדי לעשות זאת הם חייבים להתעלם ממגדר/דת/גזע/וכו' אליו הם שייכים ולפעול לתועלת החברה כולה.

השיעור שלפנינו עוסק בפתרונות אפשריים ליצירת חברה צודקת. בבסיס השיעור רעיון "מסך הבערות" של ג'ון רולס - רעיון תאורטי שבו ניסוי מחשבתי שעל פיו "איש אינו יודע מה מקומו בחברה, מה מיקומו המעמדי או הסטטוס החברתי שלו... מה העלה בגורלו בחלוקת הנכסים הטבעיים והיכולות הטבעיות, מה שכלו, מה כוחו וכדומה"

³ רולס ג'ון, "תאוריה של צדק", עמ' 12

⁴ עוז-זלצברגר פניה, "ג'ון רולס על צדק ושוויון", משפט וממשל ז תשס"ה, (מקוון) pdf

רק לאחר שיסתיים הדיון בחברה, ויוסכמו כללי הבסיס שעל כנם תיכון הקהילה הפוליטית, יוסר "מסך הבערות", והמשתתפים/ות בדיון יוכלו לדעת מהו מצבם בעולם האמתי, והאם קבלת הכללים שיפרה את מצבם או הרעה אותו. המשתתפים/ות יתרגלו את הרעיון החל מחלוקת עוגה, דרך גיבוש כללים מחייבים בבית הספר ועד לחקיקה במדינה, הם/ן "יחשבו מחוץ לקופסה" ויתמודדו עם אתגר חשיבה בעקבות רעיון פילוסופי -עד למימושו המעשי.

השיעור מחולק לחלקים כאשר במשימה השנייה - משימת היישום של רעיון "מסך הבערות", מוצעות שתי אפשרויות לבחירה: אחת ליישום "מסך הבערות" בכיתה, ואחת ליישום "מסך הבערות" במדינה. בנוסף, מוצעת הצעה לפעילות המשך להרחבת הדיון בכיתה. כל מורה יכול/ה לבחור את המשימות שרלוונטיות ומתאימות לכיתה שלו/ה ואת האופן שבו הוא/היא רוצה לבנות אותן ביחס לשיעורים שלו/ה בכיתה. (אפשר לדוגמא לבחור לפצל את המשימות ולעשות בכל שיעור משימה אחרת).³

להרחבת הידע למורה:

- ◀ רולס ג'ון - על צדק ושוויון⁴
- ◀ רולס ג'ון - צדק כהוגנות⁵

⁵ רולס ג'ון, "צדק כהוגנות" (מקוון) pdf

מהלך השיעור

כיצד ניתן ליצור חברה צודקת?

בחיים אנחנו עוסקים ועוסקות כל הזמן בשאלות של צדק והוגנות - מצב שבו אין קיפוח או אפליה, המצב הראוי והצודק. אפילו במקרה פשוט של חלוקת פרוסת עוגה ביום הולדת:



משימה ראשונה – חלוקה צודקת

(במליאת הכיתה או בחלוקה לקבוצות של עד 5 תלמידים/ות בקבוצה)

לפרוס את העוגה:

אנחנו רוצים/ות לפרוס את עוגת יום ההולדת הזאת ונשאלת השאלה: האם לפרוס את העוגה לפרוסות שוות בגודלן ולחלק לכל המשתתפים והמשתתפות?

לכאורה נראה כי חלוקה לפרוסות שוות היא הצודקת ביותר, אבל בואו נחשוב יחד: אולי לבעל/ת השמחה יש לחלק פרוסה גדולה יותר? אולי צריך לחלק פרוסות קטנות יותר לילדים/ות קטנים שאוכלים פחות?

אולי צריך לחלק פרוסה גדולה יותר למי שעזרו והכינו את יום ההולדת? או פרוסה נוספת לילדים/ות מאוד רעבים? מהי החלוקה הצודקת ביותר? האם לתת למי שצועקים/ות ודורשים/ות פרוסה גדולה כדי שיפסיקו להפריע? או אולי דווקא לילדים/ות שמחכים בשקט ובנימוס? בחרו תשובה ונמקו את הבחירה:

תשובה:

משימה שנייה

אפשרות 1 – המחשת מושג "מסך הבערות" בכיתה

הכיתה תתחלק לקבוצות של כ-5 משתתפים/ות בקבוצה.

- ◀ המורה תסביר כי כל תלמיד/ה יקבל/תקבל טבלה אישית (נספח – 1) ובה 2 טורים ו-7 שורות.
- ◀ בכל שורה שתי חלופות לתכונה העשויה להוות מרכיב זהות.
- ◀ המורה תציג לתלמידים/ות את הטבלה הכללית ותבהיר להם/ן כי נבחרו עבור כל אחד ואחת מהם/ן, באופן אקראי, עד 7 מרכיבי זהות מהטבלה, שאותם יידעו רק בתום המשימה השנייה.
- ◀ כל תלמיד/ה יקבל/תקבל את הטבלה האישית שלו/ה, עליה תסמן המורה מראש מרכיב זהות אחד מכל שורה, וסה"כ עד 7 מרכיבי זהות לתלמיד/ה (לדוגמה: אישה, תלמיד/ה, לא מקובל/ת, מצליחה בלימודים וכו').
- ◀ הטבלה תהיה מקופלת וסגורה בסיכת שדכן, באופן שלא יוכלו לראות את תוכנה עד לתום המשימה.

משימה לתלמידים/ות : אתם/ן צריכים/ות להחליט כיצד להפוך את בית הספר שלנו למקום בו מתממש ערך הצדק, אך אתם/ן נמצאים תחת "מסך הבערות" - לא יודעים/ות מי תהיו בבית ספר: בנים או בנות, תלמידים או מורים, עולים חדשים או ותיקים, ילדי עובדים זרים או ילידי הארץ, מקובלים או לא מקובלים, אנשים עם מוגבלות או לא, בעלי ציונים גבוהים או נמוכים, עשירים או עניים, קורבנות לאלימות מילולית או פיזית או כאלו שמתעללים באחרים, טובים בספורט או לא.

הכיתה תתחלק לקבוצות של כ-5 משתתפים/ות בכל קבוצה.

1. כל קבוצה תקבל רשימת כללים.
2. כל המשתתפים/ות בקבוצה צריכים/ות לבחור מתוך הרשימה: 3 כללים שהיו רוצים/ות בבית הספר וכלל אחד שלא היו בוחרים/ות בו בשום אופן.

נקודות לדין בתוך הקבוצות:

- ◀ האם הכללים שאתם/ן בוחרים/ות הם כללים צודקים? (חלים על כולם, נוהגים ביושר, בהגינות, בהעדר אפליה או קיפוח)? למה?
- ◀ על מה אתם/ן חושבים/ות כשאתם/ן בוחרים/ות את הכללים? (האם רק על עצמכם, על מי שאולי תהיו, על חברים וחברות נוספים לקבוצה)?
- 3. כל קבוצה תרשום את הכללים שבחרה על גבי בריסטול.
- 4. נציגים/ות מכל קבוצה יסבירו למליאת הכיתה מדוע בחרו בכללים האלו, ומדוע לדעת הקבוצה כללים אלו צודקים.

הכללים:

- עולים/ות חדשים וילדים/ות של מהגרי עבודה לא יוכלו לדבר בכיתה בשפת אימם (רוסית, אמריקנית, אנגלית, צרפתית, ספרדית וכו').
- למועצת התלמידים יבחרו מספר שווה של בנים ובנות.
- רק בנים יוכלו להיבחר לתחרויות ספורט שייצגו את בית הספר.
- חובה לשתף במשחקים, מסיבות ומפגשים כיתתיים כל ילד/ה (מקובל/ת, לא מקובל/ת) שרוצה להשתתף.
- ילד שיחרים ילד אחר לא ישתתף בפעילויות של הכיתה/שכבה/בית הספר (מסיבות, מפגשים, משחקים).
- התלמידים/ות ייתנו משוב למורות/ים על תפקודם בכיתה ובבית הספר.
- תלמידים/ות שיש להם/ן מגבלה כלשהי (כבדי שמיעה, כבדי ראייה, המתניידים על כיסא גלגלים) לא יוכלו להשתתף בטוילים שיש בהם קושי פיזי.
- לנציגות הכיתה/למועצת התלמידים ייבחרו רק תלמידים/ות עם ממוצע ציונים מעל 80.
- בטוילים ישתתפו רק תלמידים/ות שיכולים לשלם עבור הטיול.
- בכל מקרה של אלימות חייבים לדווח על כך לאדם מבוגר בבית הספר.
- ציון לתלמיד/ה ינתן על פי המאמץ שהשקיע/ה ולא רק לפי התוצאה.
- מתנות לימי הולדת יוגבלו לסכום שיוסכם על ידי כל התלמידים/ות.

משימה שנייה

אפשרות 2 - המחשת מושג "מסך הבערות" במדינה

חלק א: על המשתתפים/ות לקבוע כללים שהיו רוצים/ות שיתקיימו במדינה. המורה תקריא בכיתה את המשימה:

אתם/ן צריכים/ות להקים מדינה חדשה, אך אתם/ן לא יודעים/ות מי תהיו באותה מדינה – נשים, גברים, ילדים, מבוגרים, בעלי מוגבלות פיזית, שכלית או נפשית, שחורים, לבנים, עשירים, עניים, אנשים שהגיעו למדינה החדשה כי נאלצו לעזוב את המדינה שלהם מחוסר יכולת להתפרנס (מהגרי עבודה, עולים חדשים או ילידי הארץ, חילוניים, דתיים, שליטים או נשלטים, הטרוסקסואלים, הומואים, לסביות, פושעים או קורבנות של פשע, שמנים, רזים, משכילים או לא משכילים.

הכיתה תתחלק לקבוצות של עד 5 משתתפים/ות כל קבוצה תקבל רשימת חוקים באחד הנושאים הבאים: עבודה, הגירה, שוויון ופילילים ([נספח 2](#)).

התלמידים/ות בכל קבוצה יצטרכו לבחור 2 חוקים שהם/ן רוצים/ות בהם עבור המדינה החדשה מתוך רשימת החוקים שקיבלו. ובנוסף, עליהם/ן לבחור חוק אחד שהם/ן מתנגדים/ות לו.

את החוקים שנבחרו ירשמו על גבי בריסטול ויגבשו הסברים לבחירות הקבוצה. נציגים/ות מכל קבוצה יציגו בפני הכיתה כולה את החוקים שנבחרו ואת ההסבר לבחירות הקבוצה.

בתום המשימה יתבקשו התלמידים והתלמידות לפתוח את הטבלה האישית עם רשימת התכונות המהווה את מרכיבי זהותם/ן.

שאלה לתלמידים/ות: האם אכן נבחרו כללים המיישמים את עקרונות הצדק וההוגנות בהתאמה למרכיבי הזהות שנבחרו עבורכם/ן? האם הייתם/ן משנים/ות משהו בבחירה הקודמת שלכם/ן (לפני שנחשפתם/ם למרכיבי הזהות האישית)?

בתרגיל הזה ניסינו לקבוע כללים לבית הספר שאתם/ן הייתם/ן מקימים/ות בצורה צודקת

איך אפשר לדאוג שכללים בבית הספר יהיו צודקים לכל מי שנמצא/ת בבית הספר? מי קובע את הכללים בבית הספר שלנו?

בהקשר זה כדאי להתייחס לנקודות הבאות:

1. זכויות התלמידים/ות וציונים.
2. קביעת תקנונים בכיתות ובבתי הספר.
3. השתתפות תלמידים/ות בקביעת תקנונים וכללים.
4. מועצת התלמידים.
5. ביקורת על המורות/ים.

*בסיום התרגיל נבדוק במליאת הכיתה אילו כללים זכו לתמיכה הרבה ביותר.

נשאל את התלמידים/ות: האם יש לכם/ן רעיון לכלל נוסף שלדעתכם/ן חשוב שיהיה בביה"ס ולא צוין פה? אפשר להצביע על 2-3 כללים נוספים (אפשר גם להקדיש לנושא שיעור נוסף נפרד, שבו יכתבו התלמידים/ות כללים נוספים ויצביעו עליהם).

את הכללים שנבחרו נעלה על הדף וננסח מכתב אמנה לבית הספר, אשר מבקש ודורש לממש את הכללים בבית הספר. כך יוכלו התלמידים/ות להכיר בערכם/ן ותרומתם/ן לעיצוב החברה כיום ובעתיד.

דיון במליאת הכיתה:

- ◀ האם החוקים שבחרתם/ן הם חוקים צודקים (חלים על כולם, נוהגים ביושר, בהגינות, בהעדר אפליה או קיפוח)? למה?
- ◀ על מה חשבתם/ן כשבחרתם/ן את הכללים? (האם חשבתם/ן רק על עצמכם/ן, על מי שאולי תהיו, על חברים/ות נוספים לקבוצה)?
- ◀ האם היה לכם/ן קשה לבחור חוקים למדינה מבלי לדעת מה זהותכם/ן?
- ◀ האם התחשבתם/ן בתכונות של חברי/ות הקבוצה (בין אם זו מוגבלות פיזית, או תכונה אחרת הנובעת משפה, תרבות, גיל, אופי)?
- ◀ מהי לדעתכם/ן מטרת התרגיל?

חשיפת "מסך הבערות"

בדיקת ההחלטות תחת "מסך הבערות" כל תלמיד/ה יקבל/תקבל פתק זהות (אפשר לתת ל-2 תלמידים/ות את אותו פתק זהות) הקובע "מי הוא/היא" במדינה החדשה ([נספח - 3](#)).

דיון במליאה:

- ◀ כעת, כשאתם/ן יודעים/ות מי אתם/ן במדינה החדשה, מה דעתכם/ן על החוקים שבחרתם/ן?
- ◀ מה הייתם/ן משנים/ות בבחירה הקודמת?
- ◀ כיצד לדעתכם/ן "מסך הבערות" תורם לצדק בחברה?
- ◀ מה דעתכם/ן על הדרך שבה נחקקים חוקים במדינה, האם הם נחקקו מאחורי "מסך הבערות"? (למשל: "[חוק הלאום](#)", "[חוק שוויון הזדמנויות בעבודה](#)", "[חוק הביטוח הלאומי](#)")

לסיכום:

- א. לאחר ההתנסות שלנו בכיתה, מה דעתכם/ן, האם אפשר להשיג חברה צודקת באמצעות שימוש ב"מסך בערות"? איך? איך הרעיון הזה יכול לסייע לנציגים/ות שלנו במוסדות השלטון?
- ב. מה יכולים להיות הקשיים או המגבלות של רעיון "מסך הבערות"?

תוספת-הצעה לפעילות נוספת להרחבת הדיון
איך נקבעים הכללים במדינת ישראל ?
בהקשר זה כדאי להתייחס לנקודות הבאות:

1. הכנסת מחוקקת חוקים.
2. העם בוחר בנציגיו בכנסת, המחוקקים חוקים שמייצגים את העם.

הכיתה תהפוך לרשות מחוקקת, כאשר ניתן להושיב את התלמידים/ות כצורת מבנה הישיבה בכנסת. לכיתה תיבחר/יבחר יו"ר באופן דמוקרטי (הכרעת רוב). היו"ר תעלה/יעלה הצעות חוק לדיון מתוך [אתר הכנסת](#) (רצוי לעבור מראש על הצעות החוק ולבחור 4-5 הצעות שמתאימות לדיון בכיתה) והכיתה תצביע בהצבעה דמוקרטית-גלויה בהנפת יד או באמצעות פתקי הצבעה.

כעת אחרי שהכיתה למדה על תהליך הצעת חקיקה בכנסת תעבור גם היא לחוקק את חוקיה בהתאם לחוקים שהוצעו כאן (ניתן להוסיף חוקים בהתאם לרצון המורה והכיתה), כאשר "מסך הבערות" ינחה את החקיקה בנושאים אלה.

ניתן לצפות בסרטון: "[חוק נולד - תהליך החקיקה](#)", סרטון המסביר את תהליך החקיקה בכנסת (מתוך ערוץ אתר הכנסת).